

Mladen Radulović¹,

Institut za pedagoška istraživanja UDK 316.344.3–055.52(497.11+497.12)

Beograd

37:316.628–055.55(497.11+497.12)

Sabina Autor,

Primljen: 07.06.2017.

Pedagoški institut, Ljubljana

DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC1703339R>

Dragana Gundogan,

Institut za pedagoška istraživanja u Beogradu

OBRAZOVANJE RODITELJA I OBRAZOVNE ASPIRACIJE DECE: SLUČAJ SRBIJE I SLOVENIJE²

Parental Education and Educational Aspirations of Children: Cases of Serbia and Slovenia

APSTRAKT: *U radu se polazi od podataka koji govore o podzastupljenosti dece roditelja sa niskim nivoom obrazovanja unutar studentskih populacija Srbije i Slovenije, kao i od Burdijeovih ideja koje govore o usklađivanju očekivanja sa objektivnim šansama u kapitalističkim društvima. Kroz rad smo pokušali da saznamo da li se u ovim postsocijalističkim društvima može govoriti o povezanosti obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija dece. Imajući na umu različitu dinamiku postsocijalističke transformacije u dve proučavane države, želeli smo i da ispitamo da li je obrazovanje roditelja u istoj meri povezano sa obrazovnim aspiracijama kod dece u Srbiji i Sloveniji, ili je ova veza izraženija u slovenačkom društvu. Kako bi se na ovo pitanje odgovorilo sprovedeno je anketno istraživanje učenika završnih godina srednjih škola u Srbiji (n=1973) i Sloveniji (n=867). Rezultati su pokazali da je i u Srbiji i u Sloveniji više obrazovanje roditelja povezano sa višim obrazovnim aspiracijama deteta, kao i da su prethodni obrazovni izbori (izbor srednje škole) povezani sa obrazovanjem roditelja. Takođe, primećeno je da je ova povezanost jača u Sloveniji, što se može objasniti različitom dinamikom postsocijalističke transformacije.*

KLJUČNE REČI: obrazovne aspiracije, obrazovne nejednakosti, kulturni kapital, Srbija, Slovenija.

ABSTRACT: *The paper is focused on the assumption from contemporary studies showing that students whose parents have lower levels of education are underrepresented in student populations in Serbia and Slovenia, as well as*

1 mradulovic@ipi.ac.rs

2 Rad predstavlja rezultat rada na projektima Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije (br. 47008) i Od podsticanja inicijative, saradnje i stvaralaštva u obrazovanju do novih uloga i identiteta u društvu (br. 179034) čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2011–2017).

Bourdieu's claims that in capitalist societies subjective expectations are affiliated with objective chances. We investigated if educational expectations are in correlation with parental education in this post socialist countries. Bearing in mind different paths of post socialist transformations in these two examined countries, we also tested if this correlation of parental education and educational expectations is different in two countries, or this correlation is stronger in slovenian society. In order to achieve this, we conducted survey among final year high school students in Serbia (n=1973) and Slovenia (n=867). Results are showing that in both, Serbia and Slovenia, higher educational level of parent is correlated with higher educational aspirations of child, as well as with their previous educational choices (type of high school attended). Also, it is remarked that the correlation is stronger in Slovenia, which can be explained by different dynamics of post socialist transformation.

KEYWORDS: educational aspirations, educational inequalities, cultural capital, Serbia, Slovenia.

Uvod

Skorija istraživanja studentske populacije u Srbiji i Sloveniji pokazala su značajnu podzastupljenost dece roditelja sa niskim nivoom obrazovanja unutar ove populacije. Tako, prema popisu iz 2011. godine ljudi bez osnovne škole i sa nezavršenom osnovnom školom čine 13,59% populacije Srbije (Republički zavod za statistiku, 2012: 22), a svega 0,47% populacije roditelja studenata (Equied, 2013: 32). Sa druge strane, visokoobrazovano je 10,58% stanovništva Srbije, dok je među populacijom studentskih roditelja čak 22,56% ljudi sa fakultetskim obrazovanjem (Ibid.). Slični podaci su dobijeni i u Sloveniji, gde se na primeru studenata Univerziteta u Mariboru može videti da očevi sa nezavršenom osnovnom školom čine 2.1% među roditeljima studenata (Flere & Lavrič, 2003: 284), a oko 7% slovenačke populacije u tom periodu (Statistični urad Republiki Sloveniji, 2003: 8).

Podzastupljenost dece čiji roditelji imaju nizak nivo obrazovanja mogla bi se tumačiti u kontekstu Burdijeove (Bourdieu) teorije koja objašnjava razloge slabijeg obrazovnog uspeha dece koja raspolažu manjom količinom kulturnog kapitala, čiji je jedan od pokazatelja upravo nizak obrazovni nivo roditelja. Ipak, kao što će u narednom delu teksta biti detaljnije objašnjeno, Burdije govori da kulturni kapital u dodiru sa obrazovnim poljem utiče na formiranje obrazovnih aspiracija. Obrazovne aspiracije stoga imaju izuzetno značajno mesto u Burdijeovoj sociologiji obrazovanja, budući da one povezuju kulturni kapital i odlike obrazovnog polja sa obrazovnim ishodima. Prema Burdijeovom modelu objašnjenja obrazovnih nejednakosti, primećene odlike studentske populacije u Srbiji i Sloveniji bile bi posledica obrazovnih aspiracija učenika koji su razumeli svoje niske obrazovne šanse.

Burdijeovo viđenje uloge i načina funkcionisanja obrazovanja u kapitalističkom društvu, tj. njegovog značaja za društvenu reprodukciju, jedno je od najuticajnijih pogleda na obrazovne nejednakosti u savremenoj sociologiji

obrazovanja i u mnogim društvima je uspešno korišćeno kako bi se objasnile obrazovne nejednakosti (SAD – Lareau & Weininger, 2003; Danska – Jæger, 2009; 2011; Izrael – Leopold & Shavit, 2013; Nemačka – Carlson, Gerhards & Hans, 2016; Holandija – Sullivan, 2002; Norveška – Andersen & Hansen, 2012; Novi Zeland – Nash, 1990). Ipak, budući da su Burdijeove ideje nastale u kontekstu francuskog društva koje je imalo dugačku kapitalističku „tradiciju“, upitno je da li je model funkcionisanja obrazovanja o kome on govori, a čiji su bitan deo obrazovne aspiracije, relevantan i za postsocijalistička društva.

Stoga, cilj ovog rada će biti da se preispita odnos obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija dece u postsocijalističkim društvima. Preciznije, kroz rad ću pokušati da na primeru Srbije i Slovenije saznam da li se u ovim društvima može govoriti o povezanosti obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija učenika. Takođe, imajući na umu različitu dinamiku postsocijalističke transformacije u dve proučavane države, odnosno period blokirane transformacije u Srbiji i brži proces transformacije u Sloveniji, značajno će biti da se ispita da li je obrazovanje roditelja u istoj meri povezano sa obrazovnim aspiracijama kod dece u Srbiji i Sloveniji, ili je ova veza izraženija u slovenačkom društvu. Kako bi se na ovo pitanje odgovorilo sprovedeno je anketno istraživanje učenika završnih godina srednjih škola u Srbiji i Sloveniji čiji će rezultati u ovom radu biti prikazani.

U prvom delu rada će u najkraćim crtama biti predstavljene osnovne Burdijeove ideje koje se tiču obrazovnog polja i značaja kulturnog kapitala za njegovo funkcionisanje. U drugom delu rada će biti predstavljeni rezultati istraživanja povezanosti aspiracija učenika sa obrazovanjem njihovih roditelja. Nakon posebnog predstavljanja rezultata istraživanja u Srbiji i istraživanja u Sloveniji, biće analizirane sličnosti i razlike nalaza u dva društva. Na kraju rada će biti ispitane interpretativne mogućnosti koje nam pruža Burdijeova teorija za razumevanje prikupljenih podataka, tj. da li model funkcionisanja obrazovanja koji ovaj autor nudi može biti relevantan za Srbiju i Sloveniju.

Obrazovni sistem i kulturni kapital

Polazeći od pretpostavke da je čitalac upoznat sa značenjima osnovnih pojmova koje Burdije koristi (*habitus*, kapital, polje, praksa, strategija) na ovom mestu ovi pojmovi neće biti predstavljeni, već će se pažnja odmah posvetiti Burdijeovom razumevanju obrazovnog polja i značaju koji kulturni kapital ima u okviru njega, kako bi se kasnije moglo ispitati da li se uz pomoć ovih ideja mogu interpretirati obrazovne nejednakosti u Srbiji i Sloveniji.

Na obrazovanje se, prema Burdijeu, može gledati kao na polje koje je organizovano oko kulturnog kapitala,³ koji čini one koji ga poseduju „boljim

3 Iako se u ovom radu nećemo baviti definisanjem osnovnih Burdijeovih pojmova, na ovom mestu bi trebalo napomenuti da kada se govori o *kulturnom kapitalu*, obično se misli na obrazovno postignuće, ali i na različita kulturna znanja (poput jezičke kompetencije), estetske preferencije i različite druge dispozicije koje osobu čine sposobnom za aprocipiranje visoke kulture (Spasić, 2004: 290; Swartz, 1997: 75). Iako u mnogim radovima nije jasno kako je Burdije ovaj pojam operacionalizovao, izvesno je da je obrazovni nivo pojedinca posmatrao

igračima“ (Grenfell, James, 1998: 21). Poput praksi u svim drugim poljima, i u ovom je ona posredovana habitusom koji, „u zavisnosti od obrazovanja u porodici i (samo delimično svesne) procene vrednosti obrazovanja na tržištu za članove grupe/klase“, utiče na različiti odnos prema obrazovanju kod pojedinaca sa različitim kulturnim kapitalom, tvoreći različite obrazovne aspiracije (Jenkins, 2006: 67).

Prema Burdijeu obrazovanje vrši dve funkcije u društvu. Prva od njih je *funkcija reprodukcije* klasnih odnosa (Burdije, Paseron, 2012: 110). Burdije je smatrao da je obrazovna hijerarhija posledica društvenih hijerarhija, kao i da sama povratno doprinosi društvenim hijerarhijama. On je naglašavao da je obrazovni sistem ustrojen tako da nagrađuje decu iz viših klasa, a da eliminiše, ili podstiče samoeliminaciju onih iz nižih (Burdije, Paseron, 2012: 84).

Pored reprodukcije, Burdije je smatrao da obrazovanje ima i „funkciju skrivanja te funkcije“ (Burdije, Paseron, 2012: 119). Skrivanje reprodukcije o kome proučavani autor govori možemo nazvati *legitimizacionom funkcijom* obrazovanja (Radulović, 2014: 91). Ova funkcija obrazovanja odnosi se na sposobnost obrazovanog sistema da predstavi društvenu hijerarhiju kao posledicu različitog obrazovnog uspeha i da omogući prihvatanje takve hijerarhije od nepriviligovanih. Burdije je smatrao da obrazovanje uspeva da „ubedi pojedince da su sami izabrali svoju sudbinu koju im je društvena nužnost unapred odredila“ i da pruži „privilegovanim klasama ... teodiceju njihove privilegovanosti“ (Burdije, Paseron, 2012: 118). U tom kontekstu značajna je i školska ideologija, koju Burdije naziva „ideologijom meritokratije“, koja kroz nejasne ideje talenta ili prirodne 'darovitosti' sakriva tj. legitimizuje reprodukciju društvenih hijerarhija (Bourdieu, 2013: 236, 237).

Dve funkcije obrazovanja (reprodukcija i legitimizacija) su gotovo nerazdvojive, te se čini da isti mehanizam istovremeno doprinosi obema funkcijama. Kao glavne elemente tog mehanizma koji omogućava reprodukciju i legitimizaciju Burdije vidi:

- *odlike obrazovnog sistema i kriterijume* kojima se učenici vrednuju, a koji vode tome da učenici različitog kulturnog porekla imaju različiti obrazovni uspeh i
- *autoeliminaciju*, koja je povezana sa učeničkim aspiracijama i posledica je razumevanja sopstvenih objektivnih šansi. (Radulović, 2014: 92).

Kada je reč o odlikama obrazovnog sistema koje omogućavaju da deca iz viših klasa imaju bolji obrazovni uspeh, Burdije se prevashodno koncentrisao na kulturne faktore. On je smatrao da deca iz viših klasa imaju bolje razvijene simboličke dispozicije koje se traže u obrazovanju, budući da škola prihvata kulturu viših klasa kao jedinu legitimnu (Burdije, Paseron, 2014: 39). Takođe, putem vrednosti koje donose iz porodice, tj. klase porekla, učenici mogu biti privilegovani ili hendikepirani, budući da na sud ispitivača u školi „utiču

---

kao „otelotvoreni kulturni kapital u koji je stekao školsko priznanje“ (Bourdieu & Boltanski, 1981: 145).

implicitne norme koje vrednosti vladajuće klase prevode u specifičnu logiku obrazovnog sistema, te je jasno da su kandidati hendikepirani srazmerno rastojanju između tih vrednosti i vrednosti u klasi iz koje su potekli“ (Burdije, Paseron, 2012: 87).

Autoeliminacija, kao druga ključna tačka mehanizma reprodukcije i legitimizacije, usko je povezana sa prethodno navedenim odlikama obrazovnog sistema, budući da je odustajanje od daljeg obrazovanja posledica samo delimično svesnog razumevanja načina na koji obrazovni sistem funkcioniše, kao i sopstvenih malih šansi za napredak uz pomoć obrazovanja kod dece koja raspolažu malom količinom kulturnog kapitala. Burdije je smatrao da, kada odlučuje o svojoj sudbini (svojim željama, aspiracijama, budućim akcijama), akter „nesvesno referira na sistem objektivnih odnosa koji ga određuje“ (Burdije, Paseron, 2012: 82). Stoga, može se reći da „struktura objektivnih izgleda za društveno napredovanje u zavisnosti od klase porekla ili, preciznije, struktura izgleda za napredovanje zahvaljujući obrazovanju uspostavlja sklonost prema školi i napredovanju pomoću obrazovanja“ (Ibid.: 81). Shodno tome, pripadnici viših slojeva biraju više obrazovanje jer percipiraju da im obrazovanje nije nedostižno i da im može doneti koristi u budućnosti, dok osobe sa niskim kulturnim kapitalom, birajući neizbežno, zauzimaju stav „obrazovanje nije za nas“ (Ibid.: 82).

Dakle, ukoliko bismo podzastupljenost dece niskoobrazovanih roditelja u visokom obrazovanju Srbije i Slovenije pokušali da objasnimo iz Burdijeove perspektive, mogli bismo da pretpostavimo da je nisko obrazovanje roditelja pokazatelj niskog kulturnog kapitala deteta koji je uticao na to da se ono ne nađe među studentskom populacijom. Ipak, glavnu prednost Burdijeovog viđenja obrazovnog polja čini to što se on ne zadovoljava konstatovanjem ishoda, tj. nejednakih šansi, nego pokušava da objasni procese koji njima vode. Centralno mesto u mehanizmu koji povezuje položaj pojedinca u društvenoj strukturi sa obrazovnim ishodima zauzimaju aspiracije učenika koji u dodiru sa obrazovnim poljem shvataju svoje obrazovne šanse i shodno tome biraju koje i koliko obrazovanja žele. Stoga, iako na osnovu rezultata ranijih istraživanja studentske populacije u Srbiji i Sloveniji jasno možemo konstatovati da nejednakosti postoje, to i dalje ne znači da mehanizam koji Burdije opisuje deluje u ovim društvima.

Trebalo bi istaći da je Burdije svoje ideje gradio posmatrajući društvo Francuske, koja ima mnogo duži „staž“ kapitalističkog društva nego postsocijalistička društva poput Slovenije, a naročito Srbije. U vezi sa time, mnogi tumači Burdijeovih ideja su iznosili skepsu spram mogućnosti Burdijeovih ideja da objasne prakse aktera u kontekstu društvene krize ili promene, dakle u društvima koja nemaju stabilan način funkcionisanja (Spasić, 2004: 314, Swartz, 1994: 211). Ovo je značajno istaći budući da, ukoliko bi se pokazalo da ne postoji povezanost obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija, tu bi se moglo pronaći obrazloženje takvih rezultata. Takođe, ukoliko bi se istraživanjem pokazalo da postoje značajne razlike između Srbije i Slovenije, one bi se mogle tumačiti bržom tranzicijom slovenačkog društva, tj. stabilnijim i dužim periodom funkcionisanja ovog društva kao kapitalističkog.

Metodologija

Kako bi se ispitao odnos obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija u dva proučavana postsocijalistička društva istraživanjem je odgovoreno na sledeća pitanja: 1. da li je obrazovanje roditelja povezano sa obrazovnim aspiracijama deteta (kao i da li je povezanost jednaka među različitim grupama učenika – učenicima sa različitom prosečnom ocenom i učenicima iz različitih regiona), 2. da li je obrazovanje roditelja povezano sa prethodnim obrazovnim izborima učenika (tipom srednje škole koju učenik pohađa), 3. da li u odgovorima na prethodna dva pitanja postoje značajne razlike između dva društva.

Da bi se odgovorilo na ova pitanja korišćeni su podaci prikupljeni u okviru jednog šireg istraživanja vizija budućnosti mladih u Srbiji i Sloveniji.⁴ Za potrebe ovog rada korišćeni su podaci koji se tiču željenog obrazovanja mladih, obrazovanja njihovih roditelja, njihove prosečne ocene, kao i tipa srednje škole koju pohađaju.

Uzorak istraživanja činili su učenici iz po jednog odeljenja završne godine iz 99 srednjih škola u Srbiji i 40 srednjih škola u Sloveniji. Broj uzorkovanih trogodišnjih i četvorogodišnjih stručnih škola i gimnazija određen je tako da bude srazmeran zastupljenosti ovakvih srednjoškolskih programa u Srbiji odnosno Sloveniji. Takođe, prilikom uzorkovanja vođeno je računa da broj škola iz svakog regiona dve države bude srazmeran broju srednjih škola u tom regionu.⁵

Shodno tome, istraživanjem u Srbiji obuhvaćeni su učenici po jednog odeljenja iz 20 gimnazija, 60 stručnih četvorogodišnjih škola i 14 trogodišnjih stručnih škola. Anketirano je 1973 srednjoškolca među kojima su učenice bile nešto brojnije od učenika (52,4%). Istraživanjem u Sloveniji obuhvaćeni su učenici po jednog odeljenja iz 13 gimnazija, 19 stručnih škola sa četvorogodišnjim programom i 8 trogodišnjih škola. U Sloveniji je anketirano 867 srednjoškolaca, pri čemu se u uzorku našlo nešto više dečaka (56%).

Podaci koji će biti predstavljeni u narednom delu teksta obrađeni su pomoću programa za obradu podataka SPSS.

Rezultati

Srbija

Pukim upoređivanjem obrazovanja roditelja i željenog obrazovanja deteta može se uočiti da sa porastom obrazovanja roditelja rastu i obrazovne aspiracije deteta. Ukoliko posmatramo učenike čiji obrazovaniji roditelj kao najviši nivo obrazovanja ima osnovnu školu možemo videti da oko 54% ovih učenika namerava

4 Vizije budućnosti mladih su istraživane tokom školske 2015/2016. godine u okviru projekta „Obrazovanje i tanzicija ka odraslosti u vizijama budućnosti mladih u Srbiji i Sloveniji“ koji je sproveden od strane Instituta za pedagoška istraživanja u Beogradu i Pedagoškog instituta u Ljubljani.

5 Izuzetak čini Srbija u kojoj su od 5 zvaničnih statističkih regiona (1. Vojvodina, 2. Beograd, 3. Zapadna i Centralna Srbija, 4. Istočna i Južna Srbija, 5. Kosovo) u uzorku bila zastupljena samo četiri, budući da se škole sa prostora Kosova nisu našle u uzorku.

da se zadovolji srednjom školom, dok oko 46% njih namerava da pohađa fakultet (osnovne strukovne studije, akademske studije, ili neki nivo postdiplomskih studija). Sa druge strane, ukoliko posmatramo decu čiji obrazovaniji roditelj kao najviši nivo obrazovanja ima završen fakultet ili magistarske/doktorske studije, svega 4% ove dece namerava da se zadovolji srednjom školom, a čak 96% njih namerava da pohađa fakultet (detaljnije u Tabeli 1).

Tabela 1: Obrazovanje obrazovanijeg roditelja i željeni nivo obrazovanja deteta (Srbija)

Obrazovanje obrazovanijeg roditelja:	Željeni nivo obrazovanja deteta				Ukupno:
	Srednja škola	Visoka strukovna škola	Fakultet (1. i 2. stepen)	Doktorske studije	
Osnovna škola i manje	53,7%	13,4%	28,0%	4,9%	100,0%
Srednja škola	16,5%	15,3%	59,9%	8,3%	100,0%
Viša škola	8,6%	17,5%	64,3%	9,6%	100,0%
Fakultet	5,0%	4,5%	79,5%	10,9%	100,0%
Magistarske ili doktorske studije	3,7%	5,1%	60,3%	30,9%	100,0%

O povezanosti obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija deteta svedoče nam i rezultati Spirmanovog testa korelacije, koji pokazuju da sa porastom obrazovanja majke ($r_s=0,264$; sig= 0,000), oca ($r_s=0,286$; sig= 0,000), kao i obrazovanja obrazovanijeg roditelja ($r_s=0,277$; sig= 0,000) rastu i obrazovne aspiracije deteta.

Očekivano, učenici trogodišnjih škola najređe za sebe žele visoko akademsko obrazovanje (25%), učenici četvorogodišnjih stručnih škola znatno češće (72%), dok gimnazijalci gotovo po pravilu nameravaju da studiraju (94%). O povezanosti tipa škole i željenog obrazovanja svedoče i podaci o korelaciji između tipa škole i željenog nivoa obrazovanja ($r_s=0,395$; sig= 0,000).⁶ Ovo je značajno sa aspekta teme ovog rada, budući da učenici čiji roditelji imaju više obrazovanje češće pohađaju škole koje u većoj meri vode fakultetskom obrazovanju. Naime, rezultati Spirmanovog testa korelacije pokazuju jasnu povezanost obrazovanja obrazovanijeg roditelja i tipa pohađane škole ($r_s=0,306$; sig= 0,000), te se čini da obrazovanje roditelja utiče na obrazovne izbore i pre završetka srednje škole, tj. da još ranije vodi planiranju „obrazovnog puta“.

Kada je u pitanju povezanost obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija deteta u Srbiji, nužno je istaći da ona nije ista među različitim grupama učenika. Tako zanimljiv je podatak da je povezanost obrazovanja obrazovanijeg roditelja i obrazovnih aspiracija manja među vrlo dobrim i odličnim učenicima ($r_s=0,246$; sig= 0,000), nego među dovoljnim i nedovoljnim učenicima ($r_s=0,414$; sig= 0,014). Iako bi ovaj podatak mogao da govori da kod učenika sa niskim ocenama

6 Kako bi se mogla analizirati korelacija različitim tipovima škola su dodeljeni rangovi od 1 do 3 prema procentu učenika iz svakog tipa škole koji želi da pohađa visoko obrazovanje. Dakle, gimnazijama je zbog najvećeg procenta učenika koji žele da pohađaju visoko obrazovanje dodeljen rang 1, četvorogodišnjim stručnim školama rang 2, a trogodišnjim stručnim školama rang 3.

više znači obrazovanje roditelja, jer visoko obrazovanje roditelja sprečava učenike lošeg obrazovnog uspeha da pomisle da dalje obrazovanje nije za njih, nužno je istaći da se zbog malog broja dovoljnih i nedovoljnih učenika ($n=36$) ne može sa zadovoljavajućom sigurnošću govoriti o statistički značajnoj razlici korelacija u dve grupe ($Z = -0.96$, $\text{sig}=0.3371$).

Konačno, nužno je istaći da povezanost obrazovanja roditelja sa obrazovnim aspiracijama nije ista u svim delovima Srbije. Povezanost obrazovanja obrazovanijeg roditelja i obrazovnih aspiracija deteta je viša u Beogradu ($r_s=0,377$; $\text{sig}= 0,000$) nego u ostatku Srbije ($r_s=0,250$; $\text{sig}= 0,000$) i ovoj razlici se može govoriti kao statistički značajnoj ($Z= 2.23$, $\text{sig}=0.025$).

Slovenija

Upoređivanjem obrazovanja roditelja i željenog obrazovanja deteta može se uočiti da u Sloveniji sa porastom obrazovanja roditelja rastu i obrazovne aspiracije deteta. Tako deca čiji roditelji nemaju viši nivo obrazovanja od osnovne škole u 35% slučajeva žele da pohađaju samo srednju školu, dok u 65% slučajeva žele da pohađaju akademske studije. Sa druge strane, deca čiji obrazovaniji roditelj ima završen fakultet u svega 6% slučajeva nameravaju da se zadovolje srednjom školom, dok u skoro 94% slučajeva nameravaju da pohađaju strukovne ili akademske studije (detaljnije u Tabeli 2).

Tabela 2: Obrazovanje obrazovanijeg roditelja i željeni nivo obrazovanja deteta (Slovenija)

Obrazovanje obrazovanijeg roditelja:	Željeni nivo obrazovanja deteta				Ukupno:
	Srednja škola	Visoka strukovna škola	Fakultet (1. i 2. stepen)	Doktorske studije	
Osnovna škola i manje	35,5%	22,6%	38,7%	3,2%	100,0%
Srednja škola	26,8%	25,9%	38,1%	9,2%	100,0%
Viša škola	12,1%	30,3%	50,8%	6,8%	100,0%
Fakultet	7,8%	12,0%	63,9%	16,3%	100,0%
Magistarske ili doktorske studije	4,3%	7,1%	54,3%	34,3%	100,0%

Rezultati korelacione analize potvrđuju ono što se može naslutiti i iz prezentovane tabele – da sa rastom obrazovanja majke ($r_s=0,303$; $\text{sig}= 0,000$), oca ($r_s=0,328$; $\text{sig}= 0,000$), kao i obrazovanijeg roditelja ($r_s=0,333$; $\text{sig}= 0,000$) rastu i obrazovne aspiracije deteta.

Slično kao i u Srbiji, procenat učenika koji žele da studiraju nije isti u svim tipovima škola. Štaviše, značaj prethodnog obrazovnog puta u Sloveniji je još značajniji, budući da učenici trogodišnjih škola žele da steknu visoko akademsko obrazovanje u svega 16% slučajeva, učenici četvorogodišnjih stručnih škola u 45% slučajeva, dok 96% gimnazijalaca namerava da studira (povezanost tipa srednjoškolskog programa i željenog obrazovanja: $r_s=0,628$; $\text{sig}= 0,000$). Kao i u Srbiji, prethodni obrazovni izbori učenika su povezani sa obrazovanjem roditelja, tako da učenici čiji roditelji imaju više obrazovanje češće pohađaju škole koje u većoj meri vode fakultetskom obrazovanju. Shodno tome, rezultati Spirmanovog

testa korelacije jasno pokazuju povezanost obrazovanja obrazovanijeg roditelja i tipa pohađane škole ($r_s=0,389$; sig= 0,000).

Podaci iz Slovenije pokazuju da je povezanost obrazovanja obrazovanijeg roditelja i obrazovnih aspiracija manja među vrlo dobrim i odličnim učenicima ($r_s=0,322$; sig= 0,000), nego među dovoljnim i nedovoljnim učenicima ($r_s=0,477$; sig= 0,014). Ipak, kako se i u Sloveniji u uzorku našao relativno mali broj dovoljnih i nedovoljnih učenika (n=68) ne može sa zadovoljavajućom sigurnošću govoriti o statistički značajnoj razlici korelacija u dve grupe ($Z= -1.37$, sig=0.1707).

Konačno, u Sloveniji se na osnovu prikupljenih podataka ne može govoriti o značajnim regionalnim razlikama. Iako je povezanost obrazovanja obrazovanijeg roditelja i željenog obrazovanja deteta nešto veća u Osrednjeslovenskoj (Srednjoj Sloveniji u kojoj se nalazi Ljubljana) ($r_s=0,378$; sig= 0,000), nego u ostatku Slovenije ($r_s=0,311$; sig= 0,000), o ovoj razlici se ne može govoriti kao statistički značajnoj ($Z= -0.93$, sig=0.3524).

Zaključci i diskusija

Na osnovu prethodno prezentovanih rezultata jasno je da se u dva proučavana postsocijalistička društva može govoriti o povezanosti obrazovanja roditelja sa obrazovnim aspiracijama deteta. Preciznije, u obe proučavane zemlje se može primetiti da sa porastom obrazovanja roditelja rastu i obrazovne aspiracije deteta. Osim toga, i u Srbiji i u Sloveniji je primećeno da i prethodni obrazovni izbori (izbor srednje škole) utiču na obrazovne aspiracije, kao i da su i ti prethodni izbori povezani sa obrazovanjem roditelja. Takođe, iako se to nije moglo sa zadovoljavajućom sigurnošću tvrditi, čini se da je u obe zemlje korelacija između obrazovanja roditelja i obrazovnih aspiracija veća kod učenika sa lošijim obrazovnim uspehom.

Ipak, rezultati istraživanja u Sloveniji i Srbiji nisu u potpunosti isti, te se mogu uočiti neke razlike koje bi mogle da budu posledica različitog puta postsocijalističke transformacije. Iz prethodno iznetih podataka se moglo videti da su regionalne razlike u Srbiji veće. Takođe, iako se sa zadovoljavajućom sigurnošću ne može tvrditi da postoji razlika između Slovenije ($r_s=0,333$; N=769) i Srbije ($r_s=0,277$; N=1616) u povezanosti obrazovanja obrazovanijeg roditelja i obrazovnih aspiracija, tj. da je ta povezanost u Sloveniji veća ($Z=1.41$, sig=0.1585), to se može tvrditi kada je u pitanju izbor i značaj srednje škole. Naime, na osnovu testa Fišerove transformacije možemo sa zadovoljavajućom sigurnošću ($Z=2.28$, sig=0.0226) tvrditi, da je povezanost obrazovanja roditelja sa izborom srednje škole u Sloveniji ($r_s=0,389$; N=865) različita, tj. viša nego u Srbiji ($r_s=0,306$; N= 1806). Takođe, možemo zaključiti da je povezanost između tipa srednje škole i obrazovnih aspiracija u Sloveniji ($r_s=0,628$; N=769) viša nego u Srbiji ($r_s=0,395$; N=1759) tj. da je razlika u korelacijama između dve zemlje statistički značajna ($Z=7$, sig=0.000).

Iako je bilo osnova za dilemu da li Burdijeovo razumevanje obrazovnog sistema može pomoći u razumevanju obrazovnih nejednakosti u Srbiji i Sloveniji, čini se da prikupljeni podaci idu u prilog tezi da je to moguće, budući da se svi

oni mogu lako interpretirati pomoću Burdijeove teorije. Tako, činjenicu da su obrazovanje roditelja i željeni nivo obrazovanja deteta povezani možemo tumačiti u ključu odnosa kulturnog kapitala (čiji je pokazatelj obrazovanje roditelja), obrazovnog polja i obrazovnih aspiracija o kojem Burdije govori. Podatak da su i prethodni obrazovni izbori povezani sa obrazovanjem roditelja možemo razumeti kao primer Burdijeove ideje o postepenom usaglašavanju obrazovnih želja i objektivnih šansi koje se kontinuirano odvijaju tokom obrazovanja. Podatak da je povezanost obrazovanja roditelja sa obrazovnim aspiracijama veća kod učenika sa lošijim ocenama možemo objasniti time da učenici sa visokim kulturnim kapitalom, čak i kada nemaju visoke ocene ne pomisle da obrazovanje nije za njih, dok učenici sa nižim kulturnim kapitalom, razumevajući svoje obrazovne šanse, dolaze baš do takvog zaključka.

Kada su u pitanju razlike između Srbije i Slovenije moguće je osloniti se na neke od tumača Burdijeovih ideja koji su govorili da njegove ideje prevashodno mogu da objašnjavaju prakse u stabilnim kapitalističkim sistemima (npr. Swartz, 1994). U tom smislu, veća povezanost između obrazovanja roditelja i izabrane srednje škole, kao i između izabrane srednje škole i obrazovnih aspiracija⁷, u Sloveniji možda bi se mogla objasniti dužim periodom kapitalističkog funkcionisanja slovenačkog društva, koje je moglo da vodi jasnijoj podeli društvenih položaja⁸, te tome da učenici mogu ranije da razumeju svoje šanse i njima prilagode aspiracije. Štaviše, ova logika kojom bi se mogle objasniti razlike između Slovenije i Srbije bi možda, oslanjajući se na podatke o nejednakom regionalnom razvoju Srbije, mogla da objasni i razlike između Beograda i ostatka Srbije.

Burdijeovo tumačenje obrazovanja pruža okvir za bolje razumevanje i interpretaciju obrazovnih nejednakosti, a na osnovu rezultata ovog rada imamo povoda da smatramo da taj okvir može biti koristan i u društvima Srbije i Slovenije. Prihvatimo li taj interpretativni okvir, podatke o podzastupljenosti dece niskoobrazovanih roditelja u studentskoj populaciji, od kojih se u ovom radu pošlo, videćemo samo kao jedan upečatljivi detalj iza koga se krije čitav sistem koji stvara nejednakosti. Pretpostavićemo da iza tih podataka stoje aspiracije (što je istraživanje i potvrdilo) i da je uzrok tih aspiracija obrazovno polje koje vrednuje kulturne modele viših klasa i time povezuje klasni položaj sa obrazovnim ishodima, koji povratno doprinose reprodukciji klasnog položaja.

Budući da se u ovom istraživanju pošlo od obrazovnih ishoda i da su analizirane obrazovne aspiracije, jasno je da je ispitan samo deo mehanizma o kome Burdije govori. Stoga bilo bi od izuzetne važnosti ukoliko bi se u budućnosti ispitan preostali deo mehanizma: šta se u obrazovnom sistemu vrednuje i kako/da li to utiče na stvaranje nejednakosti u obrazovanju. Čini se da bi se na ovaj način moglo dosta saznati ne samo o ovim društvima i njihovim obrazovnim sistemima, već i o mogućnostima za njihovu promenu.

7 Korelacija između obrazovanja obrazovnijeg roditelja i obrazovnih aspiracija deteta je takođe viša u Sloveniji nego Srbiji, ali na korišćenom uzorku nije moguće sa zadovoljavajućom sigurnošću tvrditi da se radi o statistički značajnoj razlici.

8 Naravno, pretpostavka da je duži period kapitalističkog funkcionisanja slovenačkog društva vodio jasnijoj podeli društvenih položaja morala bi da se proveri kroz posebna istraživanja čiji fokus ne bi bio prvenstveno na oblasti sociologije obrazovanja.

Literatura

- Andersen, P. L. & Hansen, M. N. (2012). Class and Cultural Capital — The Case of Class Inequality in Educational Performance. *European Sociological Review*, 28(5), 607–621.
- Bourdieu, P. & Boltanski, L. (1981). The Education System and the Economy: Titles and Jobs, in: C. Lemert (ed.), *Rupture and Renewal Since 1968*. CUP, New York.
- Bourdieu, P. (2013) [1977]. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdije, P. & Paseron, Ž.K. (2012). „Reprodukcija u obrazovanju, društvu i kulturi“, *Reč*, 82/28, 67–123.
- Burdije, P. & Paseron, Ž.K. (2014). *Reprodukcija: elementi za jednu teoriju obrazovnog sistema*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Carlson, S., Gerhards, J. & Hans S., (2016). Educating Children in Times of Globalisation: Class-specific Child-rearing Practices and the Acquisition of Transnational Cultural Capital. *Sociology*, 50(1), 1–17.
- Cvetičanin, P. (2012). Bourdieu's Theory Of Practice, u: P. Cvetičanin (ed.). *Social and cultural capital in Serbia*. Niš: Sven
- Equi-ed . (2012). *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji*. Equi-ed. preuzeto 11.3.2016. sa <http://www.equied.ni.ac.rs/vesti/279-objavljena-završna-studija-jednak-pristup-visokom-obrazovanju-za-sve>.
- Flere, S. & Lavrič, M. (2003). Social Inequalities in Slovenian Higher Education. *International Studies in Sociology of Education*, Vol. 13, No. 3, 281–290.
- Grenfell, M.; James, D. (1998). *Bourdieu and Education: Acts of Practical Theory*. London: Falmer Pres.
- Jaeger, M. M. (2009). Equal Access but Unequal Outcomes: Cultural Capital and Educational Choice in a Meritocratic Society. *Social Forces*, 87(4), 1943–1971.
- Jaeger, M. M. (2011). Does Cultural Capital Really Affect Academic Achievement? New Evidence from Combined Sibling and Panel Data. *Sociology of Education*, 84(4) 281–298.
- Jenkins, R. (2006). *Pierre Bourdieu*. London and New York: Routledge.
- Leopold, L. & Shavit, Y. (2013). Cultural Capital Does Not Travel Well: Immigrants, Natives and Achievement in Israeli Schools. *European Sociological Review*, 29(3), 450–463.
- Lareau, A. & Weininger, E. B. (2003). Cultural Capital in Educational Research: A Critical Assessment. *Theory and Society*, 32(5/6), 567–606.
- Nash, R. (1990). Bourdieu on Education and Social and Cultural Reproduction. *British Journal of Sociology of Education*, 11(4), 431–447.
- Radulović, M. (2014). Jednakost u obrazovanju: pogled iz perspektive Pjera Burdijea, u: D. Pavlović Breneselović, Ž. Krnjaja i L. Radulović (ur.) *Pedagoški modeli evaluacije i strategije razvijanja kvaliteta obrazovanja* (87–103). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

- Republički zavod za statistiku. (2013). *Školska sprema, pismenost i kompjuterska pismenost*. Beograd: Republički zavod za statistiku. Preuzeto 11.3.2016. sa: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Skolska%20sprema,%20pismenost%20i%20kompjuterska%20pismenost-Educational%20attainment,%20literacy%20and%20computer%20literacy%20.pdf>
- Spasić, I. (2004). *Sociologije svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Statistični urad Republiki Sloveniji. (2003). *Census of Population, Households and Housing, Slovenia, 31. March 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republiki Sloveniji. Preuzeto 9.8.2016. sa: <https://www.stat.si/popis2002/gradivo/si-92.pdf>
- Sullivan, A. (2002). Bourdieu and Education: How Useful is Bourdieu's Theory for Researchers?. *TireNetherlands 'Journal of Social Sciences*, 38(2), 144–166.
- Swartz, D. (1997). *Culture and Power*. Chicago: University of Chicago Press.